

Məmməd Allahverdi oğlu Hüseynov

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Ağcabədi filialı
m.huseynov@mail.ru

İKİNCİ DÜNYA MÜHARİBƏSİ İLLƏRİNDƏ AZƏRBAYCANLILARIN ALMAN FAŞİSTLƏRİNƏ QARŞI DÖYÜŞLƏRDƏ QƏHRƏMANLIQLARI

Xülasə

1941-1945-ci illər müharibəsində Azərbaycan əsgərləri alman faşizminə qarşı vuruşmuşlar. Onların arasında tank bölüyü komandiri Həzi Aslanov, cəsur atıcı İdris Vəliyev də var idi. İsrəfil Məmmədov müharibədə iştirak etmiş soydaşlarımızdandır. Novqorod ətrafında gedən döyüşlərdə böyük qəhrəmanlıqlar göstərmişdir. Hərbi pilot leytenant Hüseynbala Əliyevi də bu siyahıya daxil etmək olardı. Azərbaycanlılar arxa cəbhədə də qəhrəmanlıq göstərdilər. Bundan əlavə, azərbaycanlılar Bakını almaq planının baş tutmaması üçün öz doğma şəhərləri uğrunda böyük əzmlə mübarizə aparırdılar. Azərbaycanlılar partizan hərəkətində çox yaxşı idilər. Azərbaycanlı partizanlar Əhmədiyyə Cəbrayıl və Mehdi Hüseynzadə Avropa antifaşist partizan hərəkətində fəal iştirak ediblər.

Açar sözlər: *faşizm, qəhrəmanlıq, Bakı nefti, Həzi Aslanov, İsrəfil Məmmədov, Hüseynbala Əliyev, Mehdi Hüseynzadə, Əhmədiyyə Cəbrayıl, Akim Abbasov*

Mahammad Allahverdi Huseynov

Azerbaijan State Pedagogical University, Agjabadi branch
m.huseynov@mail.ru

Azerbaijanian's heroism against german fascists in the year of the II World War

Abstract

In the war of 1941-1945, Azerbaijani soldiers fought against German fascism. Among them were Hazy Aslanov, the tank unit commander, and the brave shooter Idris Valiyev. Israfil Mammadov is one of our compatriots who fought in the war. He showed great heroism in the battles around Novgorod. Lieutenant Huseynbala Aliyev, a military pilot, could also be included to this list. Azerbaijanis also showed heroism in the rear. In addition, the Azerbaijanis fought with great persistence for their native city so that the plan to buy Baku would not be met. Azerbaijanis were very good in the guerrilla movement. Azerbaijani guerrillas Ahmadiyya Jabrayilov and Mehdi Huseynzadeh actively participated in the European antifascist guerrilla movement.

Keywords: *fascism, heroism, Baku oil, Hazi Aslanov, Israfil Mammadov, Huseynbala Aliyev, Mehdi Huseynzadeh, Ahmadiyya Jabrayilov, Akim Abbasov*

Giriş

Sovet döyüşçülərinin böyük fədakarlığına baxmayaraq, müharibənin ilk aylarında komandanlığın ciddi səhvləri üzündən baş vermiş geriləmələri rus zabitləri özlərinə haqq qazandırmaq üçün milli, xüsusən istehza ilə “yoldaş” adlandırdıqları türk xalqlarından olan əsgərlərin bacarıqsızlığının, qorxaqlığının nəticəsi kimi qələmə verməyə çalışırdılar. Lakin tarix bu iddiaların əsassız olduğunu sübut etdi.

Minlərlə azərbaycanlı oğlan və qız faşizmə qarşı əldə silah cəbhələrdə mərdliklə vuruşurdular. Müharibənin ilk günlərindən bir çox azərbaycanlı döyüşçü əsgəri rəşadətləri ilə fərqlənmişdi. Faşist işğalçıların hücumundan bir aydan artıq müddətdə mərdliklə müdafiə olunan, düşməne böyük tələfat verən Brest qalasının qəhrəman döyüşçüləri arasında 44 nəfər azərbaycanlı vardı. 1941-ci ilin oktyabr-dekabr aylarında Moskvaya yaxınlaşmış faşistlərlə döyüşlərdə əsgəri rəşadətinə görə tank bölməsinin komandiri Həzi Aslanov “Qırmızı Ulduz” ordeni ilə təltif edildi. Qvardiya baş

serjantı, plemiyotçu İdris Vəliyev Borodino çölündə faşistlərlə döyüşdə təkbəşinə 50-dən çox düşmən əsgərini məhv etdi. Kiçik leytenant İsrəfil Məmmədov Novqorod yaxınlığında Pustmka kəndi uğrunda döyüşdə böyük qəhrəmanlıq göstərdi və Sovet İttifaqı Qəhrəmanı fəxri adına layiq görülmüş ilk azərbaycanlı oldu. Hərbi təyyarəçi leytenant Hüseynbala Əliyev Leningrad göylərində düşmənin təyyarəsini vurub salmışdı. Son döyüşdə o, daha iki alman təyyarəsini məhv etmiş, 17 ağır yara almasına baxmayaraq, öz təyyarəsini sağ-salamat yerə endirə bilmişdi (Orucov, 1984).

Sovet ordusunun 1941-ci ilin axırlarında Moskva ətrafında böyük qələbəsi, Leningradın qəhrəman müdafiəsi alman faşistlərinin "ildırımsürətli müharibə planı"nı pozdu. Hitler ordusunun məğlubedilməzliyi haqqında əfsanə puç oldu. 1942-ci ilin yanvarın 2-də ABŞ, Böyük Britaniya və SSRİ daxil olmaqla 26 dövlət faşist blokunu darmadağın etmək üçün öz hərbi və iqtisadi ehtiyatlarını birləşdirmək haqqında bəyannamə imzaladı, anti-faşist koalisiyası yarandı və getdikcə möhkəmləndi (İsmayılov, 1991).

Düşmən hələ güclü idi. Bu dəfə faşistlər alman-sovet cəbhəsinin cənub istiqamətində hücumla başladılar. Onlar 1942-ci il mayın əvvəllərində Kerçi, Sevastopolu, Xarkovu ələ keçirib Volqaya doğru irəlilədilər. "Edelveys" planına görə faşistlər Xarkovu tutduqdan sonra Qafqaza hücum edib zəngin neft, digər strateji xammal mənbələri, sənaye və kənd təsərrüfatı rayonunu ələ keçirmək, Bəsrə-İran-Xəzər yolu ilə müttəfiqlərin yardımından SSRİ-ni məhrum etmək, Yaxın və Orta Şərqi istilasına yol açmaq istəyirdilər. Bunun üçün general-feldmarşal Listin komandanlığı ilə "A" ordu qrupu yaradılmışdı. Onun I tank ordusu (komandanı general-polkovnik Kleyst idi) sentyabrın 6-da Qroznı-Mahaqqala-Bakı istiqamətində hücum edib sentyabrın 25-də Bakını tutmalı idi.

Faşist qoşunları iyulun 25-də Don çayını keçib cənuba doğru hücumla başladılar və avqustda Krasnodarı, Stavropolu Maykopu tutdular. Vəziyyət son dərəcə ağır idi. ABŞ və İngiltərə SSRİ ilə faşizmə qarşı bir koalisiyada olmalarına baxmayaraq, Cənubi Qafqazı, xüsusən Azərbaycanı ondan almaq istəyirdilər. Onların "Vilvet" planına görə Sovet ordusu Qafqazdan çıxarılıb Stalinqrada cəbhəsinə aparılmalı, burada isə almanlara qarşı 20 hərbi hava eskadrası və Böyük Britaniyanın 10-cu ordusundan ibarət amerikan-ingilis hərbi hissələri vuruşmalı idi.

Azərbaycan əhalisinin Sovet ordusu arxasından almanlarla əməkdaşlıq edəcəyindən ehtiyat edən SSRİ rəhbərliyi azərbaycanlıların Mərkəzi Asiya və Qazaxıstana köçürülməsi planını hazırlamışdı. Lakin respublika rəhbərliyi, xüsusən M.C.Bağirov Stalini inandırıb bildi ki, azərbaycanlıların Azərbaycandan köçürülməsi nə iqtisadi, nə də siyasi baxımdan qələbəyə xidmət edə bilməz, bu, respublikada neft və pambıq kimi strateji məhsulların istehsalını azaldar, orduda vuruşan azərbaycanlı əsgərlərdə ruh düşkünlüyü yaradar. Sovet ordusunun cəbhələrdəki müvəffəqiyyətləri bu planların pozulmasında əhəmiyyətli rol oynadı.

Ali Baş Komandanlıq Zaqafqaziya respublikalarında, o cümlədən Azərbaycan SSR-də 1942-ci il sentyabrın 9-da hərbi vəziyyət elan etdi. Bakı müdafiə rayonu yaradıldı. Müdafiə-istehkam tikintisinə başlandı. Şəhər ətrafında səngərlər qazıldı, müdafiə xətləri uzaqıvuran toplaqlarla və tanklarla möhkəmləndirildi. Bakının müdafiəsi 10-cu atıcı briqadaya, hərbi-hava məktəbinə və Bakı dairəsi hava hücumundan müdafiə qoşunlarına tapşırıldı. Qırıcı təyyarəçilərin və zenitçilərin sayıqlığı sayəsində faşistlərin 1942-ci ildə 71, 1943-cü ildə isə 3 dəfə Bakı səmalarına soxulmaq cəhdi baş tutmadı. Düşmənin 96 təyyarəsi vurulub salındı. Samur çayı üzərindəki strateji əhəmiyyətli körpü də dəfələrlə edilən hava hücumlarından müvəffəqiyyətlə müdafiə edildi. Cənubi Qafqaz cəbhəsi döyüşçüləri arasında 66.1 min nəfər azərbaycanlı vardı. Azərbaycanlı döyüşçülərin cəbhələr boyu daha çox səpələnməsi ölkə rəhbərliyinin bu xalqa tam arxayın olmamasının təzahürü idi. Lakin Qafqaz döyüşlərində azərbaycanlılar faşistlərə qarşı mərdliklə vuruşdular. Mozdoku tutmuş düşmən ciddi müqavimətə rast gəlib hücum istiqamətini dəyişdi, Bakıya deyil, Nalçik və Orconikidzeyə doğru yeridi. Mozdok rayonunda döyüşən 402, 416 və 223-cü Azərbaycan diviziyaları 44-cü Sovet ordusunun əsas zərbə qüvvəsinə daxil idi. 77-ci diviziya isə müdafiə əməliyyatlarında iştirak edirdi. Mayor Akim Abbasovun komandirlik etdiyi 833-cü polk Mozdok uğrunda döyüşlərdə böyük igidlik göstərdi, düşmənin 30 hücumunu dəf etdi, 36 tankını yandırdı.

1942-ci il oktyabrın əvvəllərində Sovet ordusu Orconikidze yaxınlığında faşistlərin əsas qüvvələrini darmadağın edib onları şimala doğru qovdu. Bakını işğal etmək üçün Parisdən bu

cəbhəyə gətirilmiş 23-cü tank diviziyası, "Branden-burq" polku və Alp diviziyası kimi seçmə hərbi hissələr də məhv edildi.

Şimali Qafqazda Sovet ordusunun əks hücumunda, şəhər və kəndlərin faşist işğalçılarından azad edilməsində 77, 223, 271, 402 və 416-cı Azərbaycan diviziyalarının döyüşçüləri böyük əsgəri hünər göstərdilər. 77-ci diviziya Kerç, Taman yarımadası, Novorossiysk, Mozdok, Mineralniye Vodi, Stavropol, Lebedi və Rostov şəhərlərinin və başqa yaşayış məntəqələrinin faşistlərdən azad olunmasında iştirak etdi. 402-ci diviziya Mozdok rayonunda on yaşayış məntəqəsini düşməndən təmizlədi, faşistlərin çoxlu texnika və canlı qüvvəsini məhv etdi. Bu diviziya ağır döyüşlərdə şəxsi heyətinin bir hissəsini itirdiyi üçün 416-cı diviziyaya birləşdirildi. Dekabrın əvvəllərində 416-cı diviziya Novo-Lediyov və Kapustino yaşayış məntəqələrini faşistlərdən azad etdi. 1943-cü ilin yanvar-aprel aylarında bu diviziya Mozdok, Qraskoe Linilin, Stavropol və Armaviri, habelə Azov dənizi sahillərini düşməndən təmizləməkdə fəal rol oynadı. 18-ci ordunun əsgəri Qafur Mammadov Tuapse uğrunda döyüşlərdə igidlik göstərdi, bir döyüşdə 13 faşist əsgərini məhv etdi, həyatı bahasına komandirini ölümdən qurtardı. Ölümündən sonra ona Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı verildi. Döyüşlərdə göstərdiyi əsgəri rəşadətə görə 43-cü atıcı briqadanın vzvod komandiri İdris Süleymanov da bu ada layiq görüldü.

Faşist ordularının Qafqazda darmadağın edilməsi ölkənin cənub rayonlarını, o cümlədən Azərbaycanı, ilk növbədə Bakını faşist istilasına təhlükəsindən qurtardı, düşmənin bu rayonla, habelə Yaxın və Orta Şərqlə bağlı planlarını pozdu (Mədatov, 1965).

Azərbaycanlılar Stalinqrada döyüşlərində də mərdliklə vuruşdular. İki ay ərzində Baloğlan Abbasovun snayperlər qrupu üç minə qədər əsgəri və zabiti məhv etdi. Döyüşlərdən birində igid komandir qəhrəmanlıqla həlak oldu.

Sovet ordusu 1942-ci ilin qışında əks-hücumla keçib faşist qoşunlarını mühasirəyə saldı. Döyüşlərdə podpolkovnik Həzi Aslanovun 55-ci əlahiddə tank polku böyük qəhrəmanlıq göstərdi. Həzi Aslanova Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı verildi.

Stalinqrada ətrafında 1943-cü ilin fevralında alman-faşist ordusu tamamilə darmadağın edildi. Sovet ordusu həmin il ölkənin işğal olunmuş ərazisinin yarısını geri qaytardı. Dünyanın bütün ölkələrində antifaşist hərəkət gücləndi. Faşist bloku daxilində böhran dərinləşdi. İtaliyada faşist rejimi dağıldı və bu ölkə müharibədən çıxdı. Antihitler koalisiyası isə, əksinə, getdikcə güclənirdi. Müttəfiqlərin 1943-cü ilin noyabrında keçirdiyi Tehran konfransında faşist Almaniyasına qarşı Avropada ikinci cəbhə açmaq haqqında qərar qəbul edildi.

Sovet ordusunun Qafqaz və Stalinqrada döyüşlərində parlaq qələbəsi müharibənin gedişində əsaslı dönüşün başlanğıcı qoydu. 1943-cü ilin yayında Sovet ordusunun yeni qüvvətli hücumu başlandı. Bütün cəbhələrdə azərbaycanlı döyüşçülər fədakarlıqla vuruşurdular. Oryol şəhəri üzərində qələbə bayrağını ilk dəfə serjant H.Əjdərov qaldırdı, Oryol-Belqorod rayonunda leytenant M.Bağırov, Dnepr uğrunda vuruşmalarda M.Məhərrəmov, S.Kazımov, Kerç körfəzinin keçilməsində M.Quliyev böyük igidliklər göstərdilər.

Hərbi təyyarəçilərdən A.Quliyev, Z.Seyidməmmədova döyüş xidmətləri ilə fərqləndilər. 416-cı diviziya 1943-cü il avqustun 30-da Taqonroq şəhərinin azad edilməsində böyük qəhrəmanlıq göstərdi və Ali Baş Komandanlığın əmri ilə ona fəxri "Taqonroq diviziyası" adı verildi. Bu diviziya oktyabr ayında Melitopolun faşistlərdən azad edilməsində fərqləndi və "Qırmızı Bayraq" ordeni ilə təltif olundu. Sentyabrın əvvəllərində 271-ci diviziya "Donetsk" əməliyyatında fəal iştirak etdi, göstərdiyi rəşadətə görə ona fəxri "Qorlovka diviziyası" adı verildi.

1944-cü ildə Sovet ordusunun mühüm qələbələri nəticəsində SSRİ ərazisi faşist işğalçılarından tamamilə azad edildi. Həmin il 416-cı Azərbaycan diviziyası 5-ci zərbə ordusunun tərkibində Dneprin keçilməsində, Nikolayev və Kişinyov şəhərlərinin azad olunmasında iştirak etdi. Odessa şəhərinin azad olunmasında fərqləndiyinə görə o, ikinci dərəcəli Suvorov ordeni ilə təltif edildi. 1944-cü il aprelin 13-də 77-ci Azərbaycan diviziyasının döyüşçüləri Simferopolun düşməndən təmizlənməsində böyük igidlik göstərdilər, hissəyə fəxri "Simferopol diviziyası" adı verildi. Bu diviziya Sapun-Qara yüksəkliyinin alınmasında göstərdiyi rəşadətə görə ikinci Suvorov ordeni ilə təltif edildi. 1944-cü ilin yayında 77-ci diviziya Pribaltika cəbhəsinə göndərildi, Pribaltika respublikalarının, Şərqi Prussiyanın faşistlərdən azad olunmasında iştirak etdi.

General-mayor Həzi Aslanovun komandanlıq etdiyi 35-ci qvardiya tank briqadasının Döyüşçüləri 1944-cü il iyunun 23-30-da böyük igidlik göstərərək Berezna çayını keçib Pleşenits şəhərini, daha sonra 80 yaşayış məntəqəsini faşistlərdən təmizlədi, düşmənin çoxlu texnikasını və canlı qüvvəsini sıradan çıxartdı. 3-cü Belarusiya cəbhəsi əsas qüvvələrinin müvəffəqiyyətli hücumu üçün əlverişli şərait yaratdı. Cəbhə komandanlığı Həzi Aslanovun ikinci dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adına layiq görülməsinə təqdimat verdi. Lakin ona ikinci dəfə qəhrəman adı ölümündən 47 il sonra verildi.

Həzi Aslanovun tank briqadası Pribaltikanın azad olunmasında fəal iştirak etdi. Ölkənin rəhbərliyi, xüsusən ordudakı erməni rəhbərlər azərbaycanlılar içərisindən bacarıqlı sərkərdələrin çıxmasını narahatlıqla qarşılayırdılar. Həzi Aslanov 1945-ci il yanvarın 24-də döyüş əməliyyatları getməyən bir yerdə, çox müəmmalı şəkildə ölümcül yaralanaraq həlak oldu.

223-cü Azərbaycan diviziyası Ukraynanın cənub rayonlarının, Kişinyovun azad olunmasında, Yassi-Kişinyov əməliyyatında fərqləndi (Azərbaycan SSR Böyük Vətən müharibəsi illərində - 1941-1945, 1976).

Müharibə illərində əsir düşmüş, faşist hərbi əsir düşərgələrinə salınmış azərbaycanlıların bir hissəsi faşizmə qarşı mübarizəni davam etdirir, qaçıb partizan dəstələrinə qoşulurdu. Ələkbər Əliyev 1941-ci ildə Belarusiyanın Belotsk rayonunda partizan dəstəsinin təşkilində fəal iştirak etmişdi. 1942-ci ildən o, "Dyadya Kolya" partizan birləşməsində dəstə qərargahının rəisi, 1944-cü ildən Suvorov adına partizan dəstəsinin komandiri olmuşdu. Dəstə tez-tez faşist qarnizonuna hücum edirdi. Partizanlar düşmənin 1 hərbi əşalonunu, 3 təyyarəsini partlatmış, Berlin-cəbhə telefon xəttini 28 dəfə kəsmiş, yüzlərlə faşisti məhv etmiş, Almaniyaya aparılan 4 mindən çox sovet adamını əsirlikdən qurtarmışdı. Kapitan İsmayıl Əliyev 1942-ci ilin oktyabrından Kalinin vilayətində fəaliyyət göstərən partizan briqadasının qərargah rəisi idi. 50 nəfər azərbaycanlı hərbi əsir zabit Məmməd Əliyevin başçılığı ilə 1943-cü ilin sentyabrında faşist düşərgəsindən qaçaraq Krimdə xüsusi 8 saylı Azərbaycan partizan dəstəsi yaratmışdı. Həmin ilin payızında daha 400 nəfər azərbaycanlı əsirlikdən qaçıb Ukrayna meşələrində Şors adına partizan dəstəsi təşkil etmişdi. 1944-cü ildə A.Məhərrəmov və H.Narciazovun başçılıq etdikləri Uritski adına partizan dəstəsi ilə birlikdə Karpatda Dobşina kəndi yaxınlığında faşistlərin təyyarə meydanına qəfil hücum etmiş, düşmənin 21 hərbi təyyarəsini, 70-dək zabit və əsgərini sıradan çıxarmışdı.

1944-cü ildə bu partizan dəstələri başqa partizan hissələri ilə birləşdi, Ukrayna, Çexoslovakiya, Macarıstan və Polşada faşistlərə qarşı mübarizədə fəal iştirak etdi. Onlar düşmən arxasında 11 min km döyüş yolu keçdi, 2,5 mindən çox faşist əsgər və zabitini, düşmənin 32 təyyarəsini, 50-dən çox əşalonunu məhv etdi, onlarla körpünü, dəmiryol xəttlərini sıradan çıxartdı. S.A.Kovpakın məşhur partizan ordusunda B.Dadaşov, A.Aliyev cəsur döyüşçülər kimi tanınmışdılar. Ukrayna partizan dəstələrində 500, Belarusiya partizan dəstələrində isə 100-dən çox azərbaycanlı döyüşçü igidliyə görə təltif olunmuşdu (Mədatov, 1976).

Faşizmə qarşı Avropa xalqlarının partizan müharibəsində də azərbaycanlılar iştirak etmişdilər. Zabitlər Hadı Qiyasbəyov və Mirzəxan Məmmədovun başçılıq etdikləri azərbaycanlı əsirlər 1942-ci ilin yazında Polşanın Edlin şəhərindəki hərbi əsir düşərgəsində gizli antifaşist təşkilat yaratmışdılar. Payızda bu təşkilatın köməyi ilə zabitlər Z.Zeynalov və H.Novruzovun rəhbərliyi ilə bir qrup əsir qaçıb Polşa partizanlarına qoşulmuşdu. Hitlerçilər 1943-cü ilin əvvəllərində bu təşkilatın izinə düşə bildilər. H.Qayıbov bir dəstə əsir ilə qaçıb cəbhə xəttini keçərək Sovet ordusu hissələrinə qoşula bildi. Ələ keçənlərin bir hissəsi Fransadakı ölüm düşərgələrinə göndərildi. Gizli təşkilat Rodez şəhərindəki ölüm düşərgəsində də fəaliyyətini M.Məmmədovun rəhbərliyi ilə davam etdirdi (6).

Təkcə 1944-cü ilin mart-aprel aylarında bu düşərgədən 200 əsirin qaçırılması təşkil olunur. Həmin ilin baharında gizli təşkilat Fransa Müqavimət hərəkəti rəhbərliyi ilə əlaqə yaradır. Avqustun 15-də üsyan qaldırır fransız partizanlarına köməyi ilə düşərgəni məhv etmək planlaşdırılmışdı. Lakin üsyan başlayacaq vaxtdan bir neçə saat əvvəl faşistlər xəbərdar olmuş və üsyanın qarşısı alınmışdı. Gizli təşkilatın rəhbərləri tapılıb güllələnməyə məhkum edildilər. Lakin onlar əsirləri güllələnməyə aparan nəzarətçilərə hücum etdilər, nəticədə 5 nəfər, o cümlədən M.Məmmədov öldürüldü, qalanları isə qaçıb partizanlara qoşuldular. Fransadakı hərbi əsir düşərgələrindən qaçmış azərbaycanlı döyüşçülər 1-ci Sovet partizan polkuna daxil oldular və Fransanın Rodez, Larzak,

Kursak, Mond, Nim və başqa şəhərlərinin, onlarla kəndlərinin faşistlərdən azad edilməsində fəal iştirak etdilər. Ə.Cobrayilov, A.Abdullayev, X.Hacıyev, R.Rzayev və başqaları Fransa Müqavimət hərəkətində mühüm rol oynadılar (7).

1942-ci ilin noyabr ayında Fransada faşistlərin ölüm düşərgəsindən qaçıb partizanalara qoşulmuş Əhmədiyyə Cəbrayilov "Armed Mişel" adı ilə bu ölkənin azadlıq hərəkətində fəal iştirak etmiş, şəxsi igidliyə görə parada əsgərə generaldan irəlidə getmək kimi şərəfli hüquq verən yüksək mükafat - "Hərbi medalla" təltif olunmuşdu.

Yüzlərlə azərbaycanlı döyüşçü İtaliya və Yuqoslaviyanın azadlığı uğrunda partizan hərəkətində fəal iştirak etmişdi. Onların böyük bir dəstəsi Yuqoslaviya Xalq Azadlıq ordusu IX korpusunun tərkibində 9 ay döyüşmüş sovet partizan batalyonunda vuruşurdu. Bu döyüşçülərdən 50 nəfəri rəşadətində görə Yuqoslaviyanın orden və medalları ilə təltif olunmuşdu.

1942-ci ilin avqustunda ağır yaralanaraq əsir düşmüş, almanların təşkil etdiyi milli Azərbaycan legionuna daxil olmuş, lakin tezliklə faşistlərin əsil niyyətini başa düşərək qaçıb əfsanəvi "Mixaylo" düşməne qarşı qəhrəmanlıqla mübarizə aparırdı. Yuqoslaviya Xalq Azadlıq ordusu diversiya qrupuna rəhbərlik edən M.Hüseynzadə və onun dəstəsinə daxil olan T.Əliyev, M.Seyidov, A.Məmmədov, D.İsmayilov və başqaları sloven partizanları ilə birlikdə faşistlərə böyük itkilər verdilər, müxtəlif əməliyyatlarda mindən çox alman zabiti məhv etdilər. Faşistlər Mixaylonun başına 400 min lira mükafat ayırmışdılar. 1944-cü ilin noyabrında o, növbəti əməliyyat zamanı mühasirəyə düşdü və ələ keçməsin deyə, özünü öldürdü. 1957-ci ildə ona Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı verildi (8).

Nəticə

Faşist hərbi düşərgələrindən qaçmış əsirlərin İtaliyada təşkil etdiyi partizan dəstələrindən birinə Ə.Babayev rəhbərlik edirdi. Şimali İtaliyanın faşizmdən azad edilməsi uğrunda döyüşlərdə V.Hüseynov, A.Mirzəyev, S.Məcidov və başqaları fərqlənmişdilər. Cəsur pulemyotçu Vilayət Hüseynov İtaliya faşistlərinin başçısı Mussolinini həbs edən partizanlar arasında olmuşdu.

Leytenant Hacıbəyov Çexoslovakiyada "Oraq və çəkil" adlı partizan dəstəsinin təşkilində və fəaliyyətində yaxından iştirak etmişdi. Almaniyada Veymar ətrafındakı "Buhen-vald" ölüm düşərgəsində fəaliyyət göstərən gizli antifaşist təşkilatın fəal üzvlərindən biri də gənc azərbaycanlı Əkbər Ağayev idi. Ələ keçdikdə faşistlər onu ağır işgəncələrlə öldürdülər. "Mauthauzen", "Dahau" və başqa faşist ölüm düşərgələrində də əsirlərin gizli antifaşist təşkilatlarında azərbaycanlılar fəal iş aparırdılar.

Ədəbiyyat

1. Orucov, Q. (1984). Azərbaycan Qafqaz döyüşlərində. Bakı.
2. İsmayilov, S. (1991). Azərbaycan Moskva uğrunda döyüşlərdə. Bakı.
3. Mədətov, Q. (1965). Azərbaycan Böyük Vətən müharibəsi illərində (1941-1945-ci illər). Bakı.
4. Azərbaycan SSR Böyük Vətən müharibəsi illərində - 1941-1945. (1976). I Hissə. Bakı.
5. Mədətov, Q. (1976). Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Mehdi Hüseynzadə. Bakı.
6. <https://sia.az/az/news/politics/952406.html>
7. http://anl.az/el/emb/QELEBE-75/kitablar/Az_2-ci-dunya-muharibesinde.pdf
8. <https://ikisahil.az/post/qafqazdan-berlinedek-azerbaycanlilarin-misilsiz-qehremanliqlari>

Göndərildi: 11.03.2019

Qəbul edildi: 26.06.2019